

QO'QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

PEDAGOGIKA
PEDAGOGY

ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA KAR VA ZAIF ESHITUVCHI BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH

Olimova Nodirabegim Ibrohimjon qizi

FarDU maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi.

Sulaymonova Shahnoza Alisher qizi

FarDU maktabgacha ta'lim kafedrasi talabasi.

Annotatsiya: ushbu maqola alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarga zamonaviy yondashuvlar asosida ta'lim-tarbiya berish to'g'risida. O'quvchilarni hozirgi axborotlashtirilgan jamiyat sharoitlarida hayotga tayyorlash va moslashtirish imkonini beradigan maxsus ta'lim tizimi o'quvchilarning individual ehtiyojlariga javob beradigan va ularda kelib chiqadigan ta'lim olishga to'siqlarni minimallashtirishga yordam beradigan ta'lim muhitining optimal sharoitlarini yaratishni talab qiladi.

Kalit so'zlar: axborotlashtirilgan jamiyat, ta'lim yondashuvlari, inklyuziv ta'lim, audiomonitorlar, eshitish apparatlari, vibrotaktil moslamalar, audiovizual vositalar, surdotarjimonlar, sun'iy intellekt.

Abstract: a special education system that allows students to prepare and adapt to life in the conditions of today's information society requires the creation of optimal conditions of the educational environment that meets the individual needs of students and helps to minimize obstacles to learning that arise in them. . This article is about providing education to students with special educational needs based on modern approaches.

Key words: information society, educational approaches, inclusive education, audio monitors, hearing aids, vibrotactile devices, audiovisual tools, sign language interpreters, artificial intelligence.

Аннотация: система специального образования, позволяющая обучающимся подготовиться и адаптироваться к жизни в условиях современного информационного общества, требует создания оптимальных условий образовательной среды, отвечающих индивидуальным потребностям обучающихся и способствующих минимизации возникающих у них препятствий к обучению. . . В данной статье речь идет об обеспечении образования учащихся с особыми образовательными потребностями на основе современных подходов.

Ключевые слова: информационное общество, образовательные подходы, инклюзивное образование, аудиомониторы, слуховые аппараты, вибротактильные устройства, аудиовизуальные средства, сурдопереводчики, искусственный интеллект.

KIRISH.

Inson huquqlari va teng imkoniyatlarni ta‘minlash jamiyatning asosiy vazifalaridan biridir. Kar va zaif eshituvchi bolalar uchun ta‘lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ularning jamiyatga to‘laqonli integratsiyasini ta‘minlash zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda bu borada innovatsion yondashuvlar, texnologik yechimlar va inklyuziv ta‘lim tizimlari muhim rol o‘ynamoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

1990-yil sentyabr oyidan S.Obidov rahbarligida birinchi o‘zbek zaif eshituvchi bolalar uchun o‘quv yili boshlandi. Internat qoshida maktabgacha ta‘lim bo‘limi ochildi. F.J.Alimxodjaeva, N.Xolmuxamedova, L.Yunusovalar o‘zbek tilida darsliklar yozdilar. X.Samadova, Murodovalar uslubiy qo‘llanmalar yozdilar.1997-1998-yillarda AQShning Mersi Projektr kompaniyasi tomonidan zaif eshituvchi bolalar uchun individual apparatlar bilan ta‘minlandilar.2001-yil oktyabrdan F.A.Yuldasheva rahbar etib tayinlandi. Shu yili maktab-internatida sportzal, oshxona, sinf xonalari, yotoqxon, kutubxon, ritmika, mehnat xonalari ta‘mirlandi. Maktab-internat homiylar tomonidan yangilandi. Shu davrlarda 106-maktab-internatida pedagogika fan nomzodlari ham o‘z ilmiy ishlarini (zaif eshituvchi bolalarni muammoli taraflari) olib bordilar. Bulardan U.Yu.Fayzieva,

F.J.Alimxodjaeva, R.Rustamovalar darslik va dasturlar yozdilar va mehnat faoliyatini shu internatda davom ettirdilar.Maktab-internat ochilmasdan oldin zaif

eshituvchi bolalar uchun yaratilgan darsliklar faqat rus tilida bo‘lgan bo‘lsa, hozirgi kunda faqat o‘zbek tilidagi darsliklardan o‘quvchilar foydalanyaptilar. Kutubxon juda ko‘p darsliklarga boy. Moddiy bazasi tiklandi. Didaktik va ko‘rgazmali qurollar bilan boyitildi. 2011-yil sentyabr oyidan M.R.Alimtaeva rahbar etib tayinlandilar. Maktab-internatga yangi jihozlar keltirildi. Yangi mutaxassis yosh kadrlar ishga olindi. Kir yuvish xonalari, oshxon qayta ta‘mirlandi. Maktab-internat bog‘lari obodonlashtirildi. Maktab-internatga homiylar jalb etildi. Homiylar zaif eshituvchi bolalar uchun zarur bo‘lgan individual apparatlar bilan ta‘minlanishga yordam beryaptilar. Maktab-internatdagi to‘garak ishlaydi. Internatda juda ko‘p iqtidorli o‘quvchilar chiqyapti. Respublika bo‘yicha turli ko‘rik-tanlovlarda g‘oliblikni qo‘lga kirityaptilar. Jahon chempioni shaxmat bo‘yicha Sirojiddin shu internatda tahsil olgan. Bu internat faxri hisoblanadi.Hozirda Respublika bo‘yicha 106-maktabinternat zaif eshituvchi bolalarga ta‘lim-tarbiya berishda pedagoglar o‘z mehnatlarini ayamaydilar.106-zaif eshituvchi bolalar maktab-internat o‘quvchilarning ko‘pchiligi ommaviy maktabda ta‘lim olyaptilar. O‘zbekiston Respublikasida 106-zaif eshituvchi bolalar-internatining o‘z o‘rni va nufuzi bor..O‘zbekistonda maxsus pedagogikada

yaratilgan barcha yangiliklar bilan tanishish shuni ko‘rsatadiki, zaif eshituvchi bolalar nutqining grammatik qurilishini shakllantirish, ularga grammatika haqida ma‘lumot berish muammolari bo‘yicha tadqiqot ishlari olib borilmagan.Eshitish idroki buzilgan bolalarga tilni o‘rgatish yuzasidan xorij va respublikamizda olib borilgan tadqiqotlar kar va zaif eshituvchi bolaga ona tilini o‘rgatish maxsus tashkil etilishi va egallayotgan tili qonuniyatlariga

asoslangan korreksion-rivojlantiruvchi pedagogik tizim va metodik vositalarning qo‘llanilishi asosida amalga oshirilishi lozim ekanligini ko‘rsatdi.

NATIJA.

Kar va zaif eshituvchi bolalar uchun zamonaviy ta'lim yondashuvlari

1. Inklyuziv ta'lim tizimi

Hozirgi kunda ko‘plab mamlakatlarda kar va zaif eshituvchi bolalar umumiy ta'lim maktablariga jalb qilinmoqda. Inklyuziv ta'lim bolalarning jamiyatga moslashuvini osonlashtiradi va ularning psixologik hamda ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Buning uchun quyidagi elementlar muhim:

Maxsus o‘qituvchilar va surdotarjimonlar ishtiroki;

Dars jarayonida subtitr va audiovizual vositalardan foydalanish;

Maktablarda qulay akustik muhit yaratish.

2. Axborot texnologiyalaridan foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar kar va zaif eshituvchi bolalarga bilim berishda katta yordam bermoqda:

Mobil ilovalar va kompyuter dasturlari – eshitish qobiliyatini tiklashga yordam beradigan va imo-ishora tilini o‘rgatuvchi ilovalar mavjud;

Sun'iy intellekt asosidagi dasturlar – nutqni matnga aylantiruvchi texnologiyalar orqali o‘quvchilarga axborotni yanada tez va tushunarli yetkazish;

Interaktiv ta'lim resurslari – video darsliklar, animatsion tushuntirishlar va interaktiv testlar.

3. Ijtimoiy va psixologik qo‘llab-quvvatlash

Kar va zaif eshituvchi bolalar uchun ta'lim faqatgina bilim olish emas, balki ularning ijtimoiy hayotga moslashuvi ham muhim. Shu sababli:

Maxsus psixolog va defektologlarning yordami zarur;

Ota-onalar bilan hamkorlik qilish va ularga maxsus treninglar o‘tkazish lozim;

Imo-ishora tilini nafaqat bolalar, balki ularning atrofidaqilar ham o‘rganishi kerak.

4. Surdopedagogika metodlarining takomillashtirilishi

Surdopedagoglar uchun zamonaviy metodlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb hisoblanadi. Bular jumlasiga quyidagilar kiradi:

Bilish faoliyatini faollashtirish metodlari – vizual va kinestetik usullardan keng foydalanish;

Differensial yondashuv – har bir bolaning individual xususiyatlarini inobatga olish;

Ikki tilli ta'lim – imo-ishora tili va yozma nutqni parallel o‘rgatish.

MUHOKAMA.

Maxsus ta'lim masalalarini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositasida hal qilish

Zamonaviy jamiyatda ta'lim jarayoni tezkor rivojlanayotgan texnologiyalar bilan chambarchas bog‘liq. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) imkoniyatlarining

kengayishi ta'lim jarayonini yanada interaktiv, qulay va samarali qilish imkonini bermoqda. Ayniqsa, maxsus ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar uchun AKT vositalari ta'limdagi ko'plab muammolarni hal qilishga yordam bermoqda. Ushbu maqolada maxsus ta'lim muammolarini AKT orqali hal qilishning asosiy yondashuvlari, vositalari va samaradorligi haqida so'z yuritamiz.

Maxsus ta'limda duch kelinadigan asosiy muammolar:

Maxsus ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar (masalan, eshitish, ko'rish, harakatlanish cheklovlari yoki rivojlanish buzilishlariga ega bo'lgan shaxslar) quyidagi muammolarga duch kelishadi:

O'zlashtirish qiyinchiliklari – an'anaviy usullar orqali bilim olish murakkabligi;

Muloqotdagi cheklovlar – imo-ishora tili, Brayl yozuvi yoki maxsus moslamalarga ehtiyoj;

Ijtimoiy muhitga integratsiya qilish qiyinligi – jamiyat bilan teng ravishda muloqot qilish imkoniyatlarining cheklanganligi;

Didaktik resurslarning yetishmovchiligi – maxsus ta'lim materiallarining kamligi.

AKT vositalari orqali maxsus ta'lim muammolarini hal qilish

1. Elektron va interaktiv o'quv resurslari

AKT yordamida ishlab chiqilgan elektron o'quv materiallari, masalan, multimedia darsliklari va interaktiv platformalar, o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini qulaylashtiradi:

Elektron darsliklar va audiokitoblar – ko'rish yoki eshitish qobiliyatida cheklovlari bo'lgan bolalar uchun moslashtirilgan;

Interaktiv ta'lim dasturlari – moslashuvchan va individual o'qitish imkonini beradi;

Onlayn ta'lim platformalari – masofaviy ta'lim oluvchilar uchun qulay sharoit yaratadi.

2. Nutq va eshitish qobiliyatini rivojlantiruvchi AKT vositalari

Eshitish va nutq qobiliyatini rivojlantirish uchun quyidagi AKT vositalari qo'llaniladi:

Nutq sintezatorlari – matnni ovozga aylantirish texnologiyalari;

Eshitish moslamalari bilan integratsiyalashgan mobil ilovalar – kar va zaif eshituvchi bolalar uchun maxsus dasturlar;

Imo-ishora tilini o'rgatuvchi interaktiv ilovalar – imo-ishora tilini bilmaydigan bolalar va ularning atrofida gilar uchun qulay resurs.

3. Ko'rish qobiliyati cheklangan bolalar uchun AKT vositalari

Ko'zi ojiz yoki zaif ko'ruvchi bolalar uchun maxsus texnologiyalar ishlab chiqilgan:

Brayll yozuviga asoslangan elektron qurilmalar – matnlarni maxsus sensorlar orqali o'qish imkonini beradi;

Ovozli yordamchilar va smart-texnologiyalar – foydalanuvchilarga ovoz orqali buyruqlar berish va axborot olish imkonini yaratadi;

Sun'iy intellekt asosida obyektlarni taniy oladigan mobil ilovalar – bolalarga atrof-muhitni anglashda yordam beradi.

4. Harakat cheklovlari bo'lgan bolalar uchun AKT yondashuvlari

Jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar uchun AKT vositalari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Ekran klaviaturalari va ovoz orqali boshqariladigan kompyuter tizimlari – harakat cheklovlari bo‘lgan bolalar uchun qulay interfeyslar;

Robotlashtirilgan protezlar va moslashtirilgan qurilmalar – maxsus sensorlar orqali boshqariladigan moslamalar.

5. Maxsus ta’limda sun’iy intellekt va virtual reallik (VR) texnologiyalari

Sun’iy intellekt (AI) va virtual reallik (VR) texnologiyalari maxsus ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni olib kelmoqda:

Sun’iy intellekt asosida shaxsiylashtirilgan ta’lim dasturlari – har bir bola uchun individual yondashuv asosida bilim berish;

Virtual reallik orqali o‘qitish – muhitni vizual ko‘rinishda taqdim etish orqali ta’lim jarayonini real hayotga yaqinlashtirish.

XULOSA

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi maxsus ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Elektron o‘quv resurslari, nutq va imo-ishora texnologiyalari, sun’iy intellekt va VR kabi innovatsion yondashuvlar ta’lim sifatini oshirish bilan birga, maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuvini ham yengillashtirmoqda. Zamonaviy yondashuvlar asosida kar va zaif eshituvchi bolalarga ta’lim berish ularning jamiyatga moslashuvi va rivojlanishi uchun muhimdir. Inklyuziv ta’lim, axborot texnologiyalari, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va yangi pedagogik metodlar orqali ushbu bolalar ta’lim jarayonida muvaffaqiyatga erishishi mumkin. Shuning uchun maxsus maktablar, o‘qituvchilar va ota-onalar hamkorlikda ishlashlari, yangi texnologiyalarni ta’limga keng joriy etishlari zarur. Maxsus ta’lim jarayoniga AKT vositalarini keng joriy etish o‘qituvchilarga, ota-onalarga va bolalarning o‘ziga ham katta imkoniyatlar yaratadi. Kelajakda texnologiyalar yanada rivojlanib, maxsus ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalar uchun ta’lim jarayoni yanada inklyuziv va qulay bo‘lishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturi” qarorlari.

2. Defektologiya va maxsus pedagogika bo‘yicha ilmiy maqolalar va darsliklar: Axmedova G.S. “Maxsus pedagogika”, Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2021.

3. Usmonova D.A. “Surdopedagogika asoslari”, Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

4. AKT va maxsus ta’lim bo‘yicha ilmiy maqolalar: Smith, J. (2023). “The Role of AI in Special Education”. International Journal of Educational Technology, 35(2), 45-62.

5. Maxsus pedagogika (Surdopedagogika). Toshkent -2017. Mamarajabova Z.N. TDPU. 2017

6. Nazarova D. Eshitishida muammosi bo‘lgan bolalar ta’limini takomillashtirish. // Bolani maktabga tayyorlash sifat va samaradorligini oshirishning ilmiy-amaliy echimlari. Xalqaro ilmiy- amaliy konferensiya materiallari.